

بررسی نگاره‌های درختی در جایگاه نقش‌مایه قالی‌های روستایی چهارمحال و بختیاری

محمدعلی اسپنانی^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۳/۰۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۲۸

کد مقاله: ۱۳۷۷۵

چکیده

نگاره‌های گیاهی از فزاینده‌ترین نگاره‌های به‌کارآمده در دست‌بافت‌ها به حساب می‌آیند. هنگامی که این نگاره‌ها به‌مثابه نقش‌مایه درختی مطرح شوند، تنوع، ترکیب، فراوانی و اقبال فراگیر آن‌ها در حوزه‌های روستایی و عشایری مطالعه آن‌ها را ایجاد می‌نماید. مهم‌تر آنکه تفکیک، تمایز و رده‌بندی آن‌ها در سبک‌شناسی دست‌بافت‌ها حائز اهمیت و باعث تعمیق مطالعه هم‌نشینی و ترکیبات آن‌ها خواهد شد. پژوهش حاضر نگاره‌های درختی را در موقعیت نقش‌مایه و در موضع قالی روستایی چهارمحال و بختیاری و به‌انگیزه گونه‌شناسی آن‌ها مورد کاوش قرار می‌دهد. از اهم نتایج این بررسی، شناسایی، طبقه‌بندی و سبک‌شناسی نقش‌نگاره‌های درختی و و جوه تمایز آن با موارد مشابه در حوزه مورد مطالعه می‌باشد. نواحی پوشش تحقیق فرخشهر، سامان و حاجی‌آباد است که برای درک و بررسی بهتر موضوع، جغرافیای نواحی گسترش یافته است. تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است و فراهم‌آوری اسناد و منابع آن میدانی و کتابخانه‌ای است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: نگاره درختی، نقش‌مایه، قالی روستایی، چهارمحال و بختیاری.

۱- مقدمه

اگر بتوان در حیطه دستباف‌های روستایی و عشایری نگاره‌های گیاهی را پرکاربردترین و ملموس‌ترین در بین دیگر نگاره‌ها بشمار آورد، به حتم از این زیرگروه می‌توان انواع درختی آن را خوش‌اقبال‌ترین نامید. این از آن روست که اقوام روستایی و ایلی ایرانی مانوس با طبیعت و با آن پیوندی دیرین داشته‌اند. جنبه‌های تقدس، باروری، فرح بخشی و خیال‌پردازی درخت، مردمان این سرزمین را همواره به طرح‌افکنی‌های بی‌انتهای در بستر دست‌بافت‌ها هدایت نموده است. جلوه‌های ناتمام این گونه‌ها بازتابی از هم‌نشینی اقوام و طبیعت و یادآور رفتاری‌شان با یکدیگر است.

قالی روستایی منتسب از سبکی متمایز از حوزه بکر عشایری و با فاصله از سبک شهری و اقع است. فرم خطوط در آن نیمه گردان و در پارهای از نواحی (هریس) به شاخه شکسته شهرت یافته است. در قالی‌های روستایی بسیاری از عناصر عشایری و و ام‌گیری برخی طرح‌های شهری دیده می‌شود. حوزه‌های فرش‌بافی همدان، شمال‌غرب ایران و چهارمحال و بختیاری از حوزه‌های فرش‌بافی روستایی مهم ایران قلمداد می‌شوند.

در قلمرو فرش‌بافی روستایی چهارمحالی با تعامل و تأثیر مهم عشایر بختیاری، فراوانی نگاره‌های درختی با خصایص متمایز، تنوع و ترکیبات فراوان، بررسی آن‌ها را و رای خلأ مطالعه، الزام‌آور می‌سازد. شناسایی و بررسی گونه‌های درختی در وضعیت نقش‌مایگی، علاوه بر روشن‌سازی سیر تحول و تکامل آن‌ها، می‌تواند به صحت انتساب، تعامل، طبقه‌بندی و سبک‌شناسی کمک نماید.

تحقیق حاضر نگاره‌های مهم درختی بید، سرو، کاج، سیب‌دار، درختان میوه و شکوفه، خاصه به‌عنوان نقش‌مایه را در محدوده حوزه‌هایی که فراوانی و تنوع این گونه‌ها در آن قابل توجه بوده‌اند مد نظر قرار داده است. با توجه به گستره و وسیع گونه‌ها، تمام سعی بر این و اقع شد تا نمونه‌هایی ارائه گردد که بالاترین پوشش دهی را نسبت به موارد مشابه خود داشته‌اند.

۲- پیشینه و مطالعات موضوع

نگاره‌های گیاهی زیرگروه‌های آن به‌ویژه درخت از اقبال مناسبی در مطالعات برخوردار هستند (۱). در حوزه فرش برخی از بررسی‌ها به مضامین از جمله طرح‌های باغی پرداخته که به‌صورت ضمنی، به‌کارگیری و اهمیت درخت در آن‌ها مطالعه شده‌اند از آن جمله: بازشناسی پردیس در بستر نمادگراییانه معماری و فرش ایران (امیرحسین چیت‌سازیان، گلجام، ش ۱۲)، بازتاب نقش چهارباغ در قالی‌های باغی در غرب ایران با تأکید بر نمونه‌هایی از استان کردستان (دکتر محمدابراهیم زارعی، گلجام، ش ۱۹) و بهشت موعود در فرش ایران، (فضل اله حشمتی رضوی، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین‌المللی فرش ایران، ۱۳۷۴) در پاره‌ای از بررسی‌ها مفاهیم و اشکال نمادین درخت به‌عنوان درخت زندگی، درخت سخنگو و ... مورد کنکاش و اقع شده است: اسطوره دوزخی در قالی ایرانی (نازیلا دریایی، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ش ۲) نقش درخت زندگی در فرش‌های ترکمنی (جمال‌الدین توماج نیا و محمود طاووسی، گلجام، ش ۴ و ۵)، صورت‌های متنوع درخت زندگی بر روی فرش‌های ایرانی (حسین عابد دوست، زیبا کاظم پور، گلجام، ش ۱۲) و درخت نقشی بر فرش رویی بر عرش (نیکو شجاع نوری، گلجام، ش ۳) تصویر و مفاهیم درخت سخنگو بر قالی‌های دستباف (مهلا تختی و رضا افهمی، گلجام، ش ۱۸) شناسایی و طبقه‌بندی نقش درخت و اوقواق در فرش‌های سده‌های دهم تا سیزدهم هجری ایران (علیرضا طاهری و سمیه ربیعی، نگره، ش ۲۵)، مطالعه نمادین نقش درخت-ستون و پرند بر نمازلیق‌های ترکمن (بهار مختاریان و شهربانو کاملی، گلجام، ش ۲۰)

در طیفی دیگر از مطالعات، تمرکز بر نقش‌مایه‌ها و نگاره‌های درختی در حوزه فرش‌بافی چهارمحال و بختیاری است. از جمله: بررسی نقش‌مایه درخت بیدمجنون درقالی "نقش خشتی" استان چهارمحال و بختیاری، (حمیدصادقیان، لیلا مدنی، گلجام، ش ۱۲)، بررسی تطبیقی و گونه‌شناسی نقوش فرش‌های خشتی مناطق سامان و چالستر (افسانه قانی، محمدافروغ، مطالعات هنر اسلامی، ش ۱۶)، درخت در فرش بختیاری (محمود علیمرادی و محمدتقی آشوری، گلجام، ش ۶ و ۷) مطالعه تطبیقی نقوش هندسی- گیاهی مشترک در نقشه‌های خشتی قالی بیرجند و چالستر (سیده مریم حسینی، حمیدصادقیان، پژوهش هنر، ش ۴).

در تحقیق حاضر تلاش گردیده باعنایت به مطالعات انجام یافته تأکید و تمرکز بر نقش‌مایه درختی با فراوانی بیشتر و درجه اهمیت از حیث تنوع فرم، شکل و خلاء بررسی در حوزه روستایی مدنظر قرارگیرد تا در روشن بخشی مطالعات سبکی و گونه‌شناسی آن موثر و اقع گردد.

۲-۱- درخت؛ نقش و جایگاه

درختان از مظاهر سرسبزی، فرح بخشی و یادآور حیات اند. درختان را منابع باروری، نماد کیهان، دانش و زندگی جاوید دانسته اند (هال، ۱۲۴، ۱۳۸۰). قرآن با نام شجر از آن یاد نموده و همواره بهشت را با آن تجسم بخشیده است. (۲) قریب به یقین در تمامی فرهنگها، درخت ارزش و جایگاهی درخور توجه داشته است. در حوزه تمدنهای کهن، خاصه بین النهرین درختانی به نقش و نگار

آمده اند که خبراز حیات جاوید می دهند. درخت حیات یا درخت زندگی با صور و اسماء گوناگونی از جمله نخل(خرما)، چنار، انگور، زیتون، انجیر، هوم و هومه، سرو و ... به ظهور درآمده اند. بواسطه انس و پیوستگی درخت با انسان نمودهای فراوانی از آن در گستره صناعات، ساخته و پرداخته شده است. دامنه و سیعی در سبکهای فرش بافی عشایری و روستایی و شهری به طرحهای درختی و الگوهای مرتبط با آن اختصاص یافته است که هم نشینی نگاره‌های درختی با الگوهای گلدان، محراب و بویژه در اسلوب طرح های باغی که باز آفرینی باغهای بهشتی تلقی می‌شوند، جایگاه درختان روشنتر میگردند.

۲-۲- طرح و نقش در حوزه فرش بافی چهارمحال و بختیاری

با توجه به سوابق کهن قالیهای عشایر بختیاری و روستایی چهارمحالی میتوان سرچشمه های آنها را در دیگر صناعات بشری خاصه درعرصه سفالینه ها و آثار فلزی جستجو نمود. بخش مهمی از الگوهای طرح و بن مایه های قدیم بختیاری به تأثیر از مفرغینه های لرستان باز میگردد. درحوزه فرش بافی چهارمحال و بختیاری سه سبک فرش بافی عشایری، روستایی و شهری هر سه قابل مشاهده اند. طیف و سیع طرحها و نقوش درهر سه سبک اجرا و با و ویژگیهای سبکی خاص خود ارایه گردیده اند. اسلوب طرح در این قالی شکسته و نیمه گردان بوده و نقش ها اغلب ملهم از نگاره‌های گیاهی؛ بویژه سرو، بید مجنون و بته است. باز آفرینی باغ بهشتی درساختارهای لچک و ترنج و بویژه هندسی - خشتی (موزاییکی) در پیروی از نظام باغسازی ایرانی از کهن ترین مضامین در طرح افکنی قالی روستایی چهارمحالی و عشایر بختیاری است. مهمترین طرح های مرسوم را لچک ترنج، گلدانی، درختی، بندی، قالی، خشتی تشکیل داده اند. بته (بته سرکج، بته ماهی، بته حقه، بته کوتاه و بلند، بته دست به کمر)، درخت کاج (ساده و مطبق)، درخت سرو، درخت بید مجنون، گل فرنگ، گل بادبزی، گل شاه عباسی، محرابی، قیچی، گل نیلوفر، پرنده قهر و آشتی (دو پرنده پشت به هم)، فرشته (دو پرنده روبروی هم)، طاووس، طوطی، آهو، گوزن، درخت تاک یا انگور، گلدان، دست دلبر و ... از مهمترین و مرسوم ترین نقش/نگاره‌های قالی های این حوزه روستایی و عشایری هستند.

۳- نمود و ظهور نگاره‌های درختی

نگاره درختی به انحاء گوناگون طبیعی، انتزاعی و یا ترکیبی از این دو و با تنوع فراوان در حوزه فرش بافی روستایی چهارمحال و بختیاری بروز یافته اند. اهم مطالعه این طیف گسترده ی گونه‌ها از حیث رده‌بندی آنها، جایگاه و ارزش ها، تاثیرات و تعامل فرهنگ اقوام و بویژه حفظ و نگهداری نمونه های ارزشمند قابل توجه است. نگاره‌های درختی در این حوزه غنی فرش بافی با دو جایگاه و وضعیت در قالی ها قابل شناسایی، بررسی و مطالعه اند:

۱- به عنوان طرح

۲- به عنوان نقش مایه.

این تقسیم بندی زیرگروه‌های فراوانی داشته و دارای تعامل، قلمروهای مشترک، ظریف و نزدیک به هم هستند.

۳-۱- نگاره‌های درختی بعنوان طرح

در جغرافیای طرحها و نقوش قالی ایران چندین گونه طرح درختی مشهور و شناخته شده بازیرگروه‌های متنوع قابل بررسی است: (۱) طرح درختی سروی (۲) طرح درختی گلدانی (۳) طرح درختی محرابی (۴) طرح درختی ترنجدار (۵) طرح درختی جانوری (۶) طرح درختی سبزیکار(آبنما).

در این نمونه ها نگاره درختی خود را بعنوان نقشی غالب، اصلی و مهم در قالی مطرح می‌نماید. نام گذاری این نوع قالیها ارتباط مهمی با نوع نقش اصلی طرح دارد و به آن وابسته است. مثال و واضح آنها قالیهای سروی است که نقش سرو بعنوان یگانه نقش غالب خود را هویدا می کند و معمولاً " به نام درختی سروی شناسایی میشود(شکل ۱) درمثالی دیگر سرو در متن قالیهایی با طرحهای محرابی در دوسوی نقش میانی قالی ایفای نقش نموده است. (شکل ۲) به همین نحو طیفی در طبقه بندی طرح ها و نقوش قالی ایران بنام قالی های درختی درسبکهای شهری، روستایی و عشایری بوجود می آید که با طرح های دیگری از جمله محرابی و گلدانی همراه و تلفیق گردیده و نامگذاری آنها میتواند یا از نام گونه درخت موجود در طرح باشد و یا مرکب از نام گونه درختی حاضر در طرح به همراه نام نقوش یا الگوی حاضر در طرح(مثلاً "محراب). گونه‌های درختی این رده درحوزه روستایی و عشایری چهارمحال و بختیاری، سرو، بید و درختان میوه اند که دارای خطوط و فرمی نیمه گردان بوده و تمایل به حفظ و قرابت با نمونه های طبیعی درختان در آنها دیده می‌شود. شکل ۳ قالی درختی همراه الگوی محرابی و تنوع گونه‌های درختی رانشان می دهد.



شکل ۳- قالی درختی بانگاره‌های متنوع درخت، چهارمجال و بختیاری (ماخذ: نگارنده)



شکل ۲- قالی با طرح محرابی و نگاره‌های سرو، بلداجی (willborg,2002)



شکل ۱- قالی با طرح سرو، زیگلر (willborg,2002)

۲-۳- نگاره‌های درختی بعنوان نقش‌مایه

نقش‌مایه (۳) یا بن مایه، عنصری است که به صورتی متفاوت (تصویر، شکل، الگو) و با قابلیت‌های تکرار واگیره‌ای امکان ظهور پیدا می‌نماید و پوشش دهی متن دست‌بافت‌ها مهمترین کاربرد عینی آن بشمار می‌آید. نقش‌مایه میتواند منفرد و یا ترکیبی بکاررفته و دارای انعطاف پذیری فراوان در چینش و تکرار باشد. فرخ‌شهر، سامان، چالستر، حاجی آباد، شلمزار و بلداجی با بیشترین فراوانی در بکارگیری نقش‌مایه های درختی حایز اهمیت اند.

هنگامی که نگاره‌های درختی در قالب نقش‌مایه قراردارند گستره و سیعی در نحوه حضور آنها، فرم، ترکیب بندی و هم‌نشینی با دیگر نگاره‌ها قابل بررسی است. این طیف نقوش در قیاس با گونه‌های درختی بعنوان طرح، به مراتب دارای تنوع، انتزاع، ترکیب و فراوانی گسترده بوده و اقبال روزافزونی در کاربری آن‌ها در حوزه‌های روستایی و عشایری دیده میشود. گونه‌های درختی روستایی این رده سرو، کاج، بید، سپیدار، تبریزی، درختان میوه و شکوفه است که در پاره ای از موارد انتزاع فرم در آن‌ها به حدی می رسد که شناسایی گونه آن‌ها در نوسان و تردید قرار می گیرند. این نمونه ها در طرح های خشتی، قالی (قالبی) و طرح بیدمجنون (درخت زندگی، زیگلر) بیشترین حضور را داشته و بواسطه حضور نقوش این رده در قابهای خشتی به نام خشت بید، خشت سرو، خشت کاج و ... نامگذاری و مرسوم شده اند. در طرح های خشتی و قالی معمولاً "نگاره‌های درختی خشت بید، خشت سرو و خشت کاج با هم‌نشینی نقوش و نگاره‌های خشتی گیاهی (گل‌فرنگ) و حیوانی (طاووس) همراه و متناسب اند و تنها در طرح های بیدمجنون است که چندین گونه درختی متمایز، (فارغ از فرم خشت) در یک ترکیب و اگیره ای منسجم طرحی را تکمیل می کنند. (شکل‌های ۴ و ۵ و ۶ و ۷).



شکل ۵- نگاره‌های سرو و کاج مطبق، طرح قالی سرو و کاج سامان (Willborg,2002)



شکل ۴- نگاره‌های درختی بید و گلدان، خشتی شلمزار (ماخذ: اتحادیه های فرش روستایی چهارمجال و بختیاری)



شکل ۶- نگاره‌های بید، سرو، سپیدار و میوه، طرح بیدمجنون (درخت زندگی، زیگلر) حوزه فرخشهر (ماخذ: گهر و Willborg, 2002) شکل ۷- نگاره‌های خشت بید، حوزه روستایی و عشایری نگارنده)





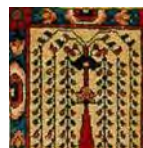

۴- نقشمایه‌های درختی در قالی روستایی چهارمحال و بختیاری

۴-۱- نگاره بید

نگاره بید در اغلب سبکهای فرش بافی ایران بویژه بعنوان بن مایه بکار رفته است. در این میان سهم حوزه‌های روستایی ایران از جمله مناطق فرش بافی روستایی کردستان، هریس، اراک، همدان و چهارمحال و بختیاری در بکارگیری این نقش نسبت به دیگر نواحی قابل ملاحظه است. نمونه های بید و چنار را میتوان در قالیهای باغی کردی در گذشته ملاحظه نمود (۴) بید از خوش اقبال ترین نگاره‌های به کار آمده در دستبافتهای چهارمحال و بختیاری بعنوان خشت و قاب مقامی فراگیرتر از دیگر نگاره‌ها داشته است. تنوع گونه‌های بید فراوان بوده و نزدیک به سی نوع آن گزارش شده است (۵) بواسطه انعطاف پذیری و هماهنگی مطلوب بید با دیگر نگاره‌های گیاهی در اکثر نمونه دست‌بافتهای بید با سرو، کاج، سپیدار و ... هم‌نشین شده است. تنوع اشکال بید در این دست‌بافتها گسترده بوده و هنگام و رود خیالپردازی و ذهنی بافی بافندگان، تلفیق و ترکیب های بیشماری از بیدها ظهور یافته است؛ بنابراین میتوان انتظار داشت در نواحی روستایی و عشایری سبک های خاصی در طرح و نقش بید وجود داشته باشد که از دیگر نواحی قابل تفکیک باشد. جدول ۱ حوزه، سبک و شاخصه های نقش‌مایه بید در نواحی روستایی چهارمحال و بختیاری را به تفکیک ارائه نموده است.

جدول ۱- حوزه، سبک و شاخصه های نقش‌مایه بید (ماخذ: آنالیز و منابع تصاویر، نگارنده)

سبک، ترکیب و نحوه بکارگیری	نقش مایه های بید			
۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹ عشایری و روستایی، بکارگیری بیدهای یکطرفه باهمنشینی سروها و بعضاً در ترکیب با آن (۸) گرایش به انتزاع.				
	(۱) فرخشهر	(۲) سامان	(۳) سامان	(۴) حاجی آباد
	(۵) بختیاری	(۶) فرخشهر	(۷) حاجی آباد	(۸) فرخشهر

سبک، ترکیب و نحوه بکارگیری	نقش مایه های بید			
۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶ عشایری و روستایی بیده‌های دوطرفه و آقع درخت با خطوط نیمه گردان در حوزه‌های روستایی (۱۱، ۱۲) و نمونه های عشایری با انتزاع بیشتر در حوزه‌های عشایری (۲۰-۱۳) * خشت بیدها اغلب بصورت دوطرفه و با نگاره خشت های سرو، کاج و نگاره‌های گیاهی همراه هستند. بیده‌ای خارج از فرم خشت معمولاً "یکطرفه" و با نگاره‌های سرو، سپیدار، کاج همنشین اند.				
	(۹) حاجی آباد	(۱۰) سامان	(۱۱) چالش تر	(۱۲) چالش تر
				
(۱۳) فرخشهر	(۱۴) بختیاری	(۱۵) و ردنجان	(۱۶) گهرو	
				
(۱۷) نافج	(۱۸) گهرو	(۱۹) نافج	(۲۰) نافج	


















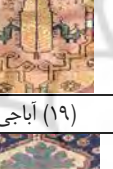


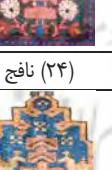



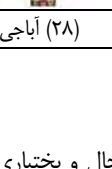
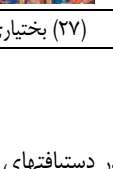
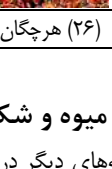
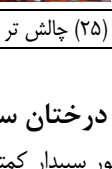
۴-۲- نگاره سرو و کاج

سرو از کهنترین نگاره‌های بشری نماد آزادی، پایداری، سرافرازی و خرمی است. سرو از درختانی است که ریشه در فرهنگ ایرانی داشته و جایگاه و یزه‌ای در میان مردم دارد "درباورهای اسطوره ای ایران انتساب صفت آزادی به سرو یادگارارتباط آن با ناهید است که در اساطیر و افسانه ها رمزی از آزادی و آزادی بشمار می رود." (باحقی، ۲۴۵، ۱۳۷۵) جنبه‌های تقدس سرو محرز و شناخته شده است. " زرتشت در اوستا به نوعی از سرو اشاره می کند و آن رادرختی بهشتی خطاب می کند که برگش دانش است و برش خرد، و هرکسی میوه آن را بچشد جاودانه خواهدشد." (دادور و منصور، ۱۰۲، ۱۳۸۵)؛ بنابراین سرو از گذشته نمادی از درخت حیات و حفظ و حراست از آن همواره مدنظر بوده است. امثال فراوانی از سرو به همین نیت در بسترها و صناعات فراهم آمده است. نقش برجسته هایی از سرو در پلکانهای آپادانا به و وضوح اهمیت این گونه درختی را یادآور شده است.

در سیر تحول و تطور سرو، نقش مایه بته اهمیتی خاص یافته است. این دو دارای تعامل و همنشینی های فراوانی در حوزه منسوجات و دستبافتهای ایرانی هستند. (۶) حضور سرو در فرش ها میتواند بعنوان نگاره مسلط در طرح قالبهای درختی سروی، سروی محرابی و مانند آن‌ها بکار رود و یا بواسطه انعطاف پذیری و خوش نشینی سرو، میتوان ترکیبات و سعی از سرو را با نگاره‌های بید، کاج، سپیدار و دیگر نگاره‌های گیاهی در قالبهای خشتی و قابی چهارمحال و بختیاری و دیگر طرحهای و آگیره ای ملاحظه نمود. از اینرو فرم و نحوه حضور سروها و همزیستی آن بادیگر نگاره‌های گیاهی درخور توجه اند.

در این میان نگاره کاج کمتر از سروها مورد بررسی و آقع شده اند. کاج در فرشهای چهارمحال و بختیاری (از جمله سامان و چالستر) اغلب بصورت کاج مطبق (از سه تا هفت طبقه) ترسیم و بکار آمده است. نگاره کاج با سروها همنشین و معمولاً "درخت ها و قابها حضور یافته است. علاوه بر این کاج با طاووس و بعضاً" با مار در ترکیب میباشد. مار دارای جنبه‌های رمزی متضاد خیر و شر است اما بنظر میرسد در ترکیب با درخت مفهوم حفاظت و حیات در آن برتری می یابد. جدول ۲- حوزه، سبک و شاخصه های نقش مایه سرو و کاج در نواحی روستایی چهارمحال و بختیاری را به تفکیک ارایه نموده است.

جدول ۲- حوزه، سبک و شاخصه های نقش مایه های سرو و کاج (ماخذ: آنالیز و منابع تصویر، نگارنده)






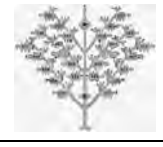







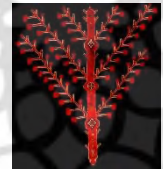

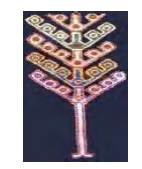




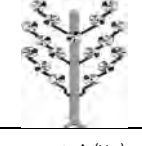

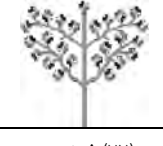

سبک، ترکیب و نحوه بکارگیری	نقش مایه های سرو و کاج			
۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ عشایری و روستایی، فرم هابصورت شکسته باگرایش به انتزاع که در حوزه عشایری شدت و فراوانی بیشتری دارد(۶) سروها بایدها همراه و درموردی (۱۲) بصورتی و احد ترکیب شده اند.				
	(۱) فرخشهر	(۲) سامان	(۳) فرخشهر	(۴) فرخشهر
۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ سروها درخست و قاب با بهره گیری از عناصر گیاهی گل و پرند برای قرینه سازی(۱۹).				
	(۵) فرخشهر	(۶) بختیاری	(۷) سامان	(۸) سامان
۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴ تلفیق و ترکیب سرو و کاج مطبق درخست و قاب ترکیب کاج و مار(۲۳).				
	(۹) حاجی آباد	(۱۰) حاجی آباد	(۱۱) حاجی آباد	(۱۲) فرخشهر
۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸ ترکیب کاج مطبق با پرند درخست و قاب * خست سروها و خست بیدها همشین و دارای بیشترین فراوانی حضور هستند.				
	(۱۳) چالش تر	(۱۴) شهرکرد	(۱۵) هرچگان	(۱۶) نافج
۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲ ترکیب کاج و مار(۲۳).				
	(۱۷) سفیددشت	(۱۸) سامان	(۱۹) آماجی	(۲۰) آماجی
۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶ ترکیب کاج مطبق با پرند درخست و قاب * خست سروها و خست بیدها همشین و دارای بیشترین فراوانی حضور هستند.				
	(۲۱) شمس آباد	(۲۲) سرتشینز	(۲۳) سامان	(۲۴) نافج
۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰ ترکیب کاج و مار(۲۳).				
	(۲۵) چالش تر	(۲۶) هرچگان	(۲۷) بختیاری	(۲۸) آماجی

۴-۳- درختان سپیدار، میوه و شکوفه

حضور سپیدار کمتر از گونه های دیگر درختان در دستبافته های چهار محال و بختیاری بکار رفته است. تنها در قالیچه های با طرح درخت زندگی (طرح زیگلر، بیدمجنون) میتوان سپیدارها را به همراه بیدها و سروها پیگیری نمود. سپیدارها معمولاً با شکل خاص برگ های دندانه دار متمایز می شوند که درحوزه های فرش بافی روستایی از جمله هریس و بخشایش میتوان تنوع فراوانی از آنها را جستجو کرد. سپیدار در ایجاد تراکم و تنوع طرح موثر بوده و در اغلب مواقع با درختان میوه همشین بوده اند. گونه درختان میوه به عنوان طرح مسلط متن تحت عنوان قالیچه های درختی در نواحی کاشان، کرمان، اصفهان، شمالغرب ایران و چهار محال و بختیاری بکار رفته اند. درپاره ای از طرح های درخت زندگی گونه ای از درختان میوه به کارآمده اند که به تنهایی میوه های متنوعی را ثمر

داده اند. درختان میوه هنگامی که بصورت نقش مایه بکارگیری شوند با درختان سپیدار و بعضاً با شکوفه همراه می‌شوند. اغلب موارد انتزاع در ساخت و ساز گونه‌های سپیدار، میوه و شکوفه قالب‌های روستایی و عشایری چهارمحال و بختیاری تأثیر و بژه ای داشته است. جدول ۳ حوزه، سبک و شاخصه های نقش مایه سپیدار، میوه و شکوفه در نواحی روستایی چهارمحال و بختیاری را به تفکیک ارائه نموده است.

جدول ۳- حوزه، سبک و شاخصه نقش مایه سپیدار، میوه، شکوفه (ماخذ: آنالیز و منابع تصاویر، نگارنده)

سبک، ترکیب و نحوه بکارگیری	نقش مایه های سپیدار، میوه و شکوفه				
	درختان سپیدار				
<p>۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ حوزه‌های عشایری و روستایی، گونه سپیدارها اغلب بابرگهای دندانه داروتنه باریک بصورت استیلیزه شده مشخص می‌شوند. سپیدار معمولاً بادرختان میوه همراه و درامتداد یکدیگر بکار می‌روند.</p> <p>(۹) نمونه ای خاص با برگهای متفاوت و تاثیر عشایربختیاری</p>					
	(۱) فرخشهر	(۲) فرخشهر	(۳) فرخشهر	(۴) سامان	
					
	(۵) سامان	(۶) سامان	(۷) حاجی آباد	(۸) حاجی آباد	
					
	(۹) بختیاری	(۱۰) بلداجی	(۱۱) فرخشهر		
	درختان میوه				
	<p>۱۰، ۱۱ نمونه ای از خشت سپیدار با رواج کمتر ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹ نقش مایه درختان میوه بصورت انتزاعی ترکیبی از تنه، شاخه و میوه و فاقد برگ میباشند.</p> <p>۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳ گونه درختان شکوفه بابکارگیری شکوفه برشاخه های بدون برگ شناخته می‌شوند.</p>				
		(۱۲) فرخشهر	(۱۳) فرخشهر	(۱۴) فرخشهر	(۱۵) سامان
					
(۱۶) سامان		(۱۷) سامان	(۱۸) حاجی آباد	(۱۹) حاجی آباد	
درختان شکوفه					
					
(۲۰) فرخشهر		(۲۱) فرخشهر	(۲۲) فرخشهر	(۲۳) سامان	

۵- نتیجه گیری

امثال و مصادیق نگاره‌های درختی و نحوه برخورد حوزه‌های روستایی و عشایری با آن همواره باعث حفظ آن‌ها و عدم فراموشی و یادآور جلوه‌های فرهنگی اقوام می‌گردد. درحوزه‌های مورد بررسی تحقیق حاضر کلیت نگاره‌های درختی درموقعیت

نقش‌مایه بطور معمول حفظ گردیده، اما فراخور مولفه های نواحی، خاصه محیط های عشایری، خیالپردازی، ذهنی بافی، سنن و فرهنگ موجبات دور شدن از فرم طبیعی گونه‌ها و انتزاع را فراهم ساخته است.

شناسایی و مطالعه نقش‌مایه های درختی نشان می‌دهد تنوع و فراوانی آن‌ها موضوعی است که میتواند در تدوین رده‌بندی و تمایز سبک‌شناسی حوزه‌های فرش‌بافی مناطق از شاخصه های پراهمیت تلقی گردد؛ بنابراین میتوان گونه‌های هر حوزه را پس از شناسایی و تفکیک بانمونه های مشابه خود از حیث تحول و تطور، تأثیر و تعامل نواحی مورد قیاس و مطالعه قرارداد و از این حیث قلمروهای مشترک و تفارق آن‌ها را در تمایز سبکی روستایی و عشایری آن‌ها مدنظر قرار داد.

پی نوشت‌ها:

۱- پیرامون درخت(نقوش، نگاره، نقش‌مایه) مفاهیم، نمادها، تنوع بکارگیری و اشکال گوناگون آن بررسی های فراوانی انجام یافته است: (الف) درهنرها و صناعات(برخی ازمنابع): درخت مقدس، درخت سخنگو و روندشکل گیری نقش و اق(علیرضاطاهری، باغ نظر ۱۳۹۰، شماره ۱۲)، بررسی مفاهیم و ترکیبات درخت سرو برسنگ مزارهای قبرستان دارالسلام شیراز(مریم رضایی، نقش مایه ۱۳۹۰، ش ۸)، نگاهی به محتوای اسطوره ای انگاره‌های درخت در تمدن جبرفت(محمدصادق بصیری و محمدرضا صرغی، مطالعات ایرانی، ۱۳۸۴، ش ۸)، جستاری درباب الگوی درخت زندگی بر مهرهای عیلام باستان(مریم رزاقی راد، پیکره ۱۳۹۶، ش ۱۱ و ۱۲)، منشاء مفهوم اساطیری نقش‌مایه درخت زندگی درهنرعیلام کهن و عتیق(هانیه تکاور، بررسی های نوین تاریخی ۱۳۹۱، ش ۱)، گونه شناسی نقوش درخت درخانه های قاجاری مازندران(حسین شجاعی و محمدخزایی، مطالعات هنراسلامی ۱۳۹۱، ش ۱۷)، بررسی تطبیقی مفهوم نمادین درخت در ایران(فریناز فریود و محمود طابوسی، مدرس هنر ۱۳۸۱، ش ۲)، درخت زندگی و ارزش فرهنگی و نمادین آن در باورها(مه‌دخت پورخالقی، مطالعات ایرانی ۱۳۸۰، ش ۱)، در سایه سرو، سرونگاره‌های سنگ آرامگاه های مردم اصفهان(مه‌دی تمیزی، نشر رسم ۱۳۹۲).

(ب) درحوزه فرش(برخی ازمنابع): بازشناسی پردیس درسترنمادگرایانه معماری و فرش ایران (امیرحسین چیت‌سازیان، گلجام، ۱۳۸۸، ش ۱۲)، بازتاب نقش چهارباغ درقالیه‌های باغی درغرب ایران باتاکید بر نمونه‌هایی از استان کردستان(دکترمحمدابراهیم زارعی، گلجام، ۱۳۹۰، ش ۱۹)، بهشت موعود در فرش ایران (فضل اله حشمتی رضوی، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین‌المللی فرش ایران، مرکز توسعه صادرات ایران، تهران، ۱۳۷۴). نقش درخت زندگی درفرشهای ترکمنی(جمال الدین توماج نیا و محمود طابوسی، گلجام، ۱۳۸۵، ش ۴ و ۵)، صورت های متنوع درخت زندگی بر روی فرشهای ایرانی(حسین عابد دوست، زیبا کاظم پور، گلجام، ۱۳۸۸، ش ۱۲)، اسطوره دوزخی درقالی ایرانی(نازیلا دریایی، پژوهشهای انسان شناسی ایران، ۱۳۹۳، ش ۲) درخت نقشی بر فرش رویی برعش(نیکو شجاع نوری، گلجام، ۱۳۸۵، ش ۳)، بررسی نقش‌مایه درخت بیدمجنون درقالی نقش خشتی استان چهارمحال و بختیاری(حمیدصادقیان و لیلا مدنی، گلجام ۱۳۸۸، ش ۱۲)، بررسی تطبیقی و گونه شناسی نقوش خشتی مناطق سامان و چالشترا(افسانه قانی و محمدا فروغ، مطالعات هنراسلامی ۱۳۹۱، ش ۱۶)، درخت در فرش بختیاری(محمود علیمردادی و محمدتقی آشوری، گلجام، ۱۳۸۶، ش ۶ و ۷)، مطالعه تطبیقی نقوش هندسی-گیاهی مشترک در نقشه های خشتی قالی بیرجند و چالشترا(سیده مریم حسینی و حمیدصادقیان، پژوهش هنر، ۱۳۹۱، شماره ۴) تصویرمفاهیم درخت سخنگو برقالیه‌های دستیاف(مه‌لا تختی و رضا افهمی، گلجام، ۱۳۹۰، ش ۱۸) شناسایی و طبقه‌بندی نقش درخت و اق و اق در فرشهای سده های دهم تا سیزدهم هجری ایران(علیرضاطاهری و سمیه ربیعی، نگره، ۱۳۹۲، ش ۲۵)، مطالعه نمادین نقش درخت-ستون و پرند درنمازلیق های ترکمن(بهرامختریان و شهربانوکاملی، گلجام، ۱۳۹۰، ش ۲۰).

۲- قرآن کریم تحت نام شجر بارها به اهمیت درخت اشارت نموده است: از آنجمله شجره ممنوعه در زندگی حضرت آدم، سوره بقره آیه ۳۵، درخت و پیامبری موسی (ع)، سوره قصص آیه ۳۰، درخت نخل و حضرت مریم (ع)، سوره مریم آیه ۲۵، داستان حضرت یونس، سوره صافات آیه ۱۴۹ و بیعت رسول اکرم (ص) با مسلمانان زیر درخت حدیبیه در سوره فتح آیه ۱۸ از موارد قابل توجه اهمیت درخت در حوزه فرهنگ اسلامی است.

۳- نقش‌مایه، بن مایه، موتیف (motif)

۴- در شمالغرب ایران نگاره بید از معمول نقوش بکاررفته در قالیه‌های باغی، خاصه چهارباغ ها به حساب می آید.

"به نظر می رسد درختانی که درقالی چهارباغی موزه و ویکتوریا آلبرت لندن نقش شده اند درختان چناروبیدی باشند که بادرختان منطقه کردستان همخوانی دارند. حتی بعیدنظر نمی رسد نام بیجار احتمالا" ترکیبی از دو و اژه بید و زار یا جار باشد"(محمدابراهیم زارعی، بازتاب نقش چهارباغ در قالیه‌های باغی در غرب ایران با تأکید بر نمونه‌هایی از استان کردستان، فصلنامه علمی -پژوهشی گلجام، ۱۹، ۵۹-۴۳).

۵- گوناگونی و تنوع نگاره‌های بید بویژه در خشت بیدها ظهور یافته است. " نزدیک به ۳۰ نوع خشت بید در حوزه چهارمحال و بختیاری گزارش شده است که ظریف ترین آن‌ها به حوزه چالش تر متعلق است." (صادقیان، حمید، لیلامدنی. بررسی نقش‌مایه درخت بید مجنون در قالی نقش خشتی استان چهارمحال و بختیاری، فصلنامه علمی -پژوهشی گلجام، ۱۳۸۸، شماره ۱۲، صص ۶۹-۸۶).

۶- سیروس پرهام تحول و تطور و ارتباط نقوش سرو و بته را در مقاله خویش با نام "از سرو تا بته" مورد موشکافی و بررسی قرار داده است(سیروس پرهام، از سرو تا بته، مجله نشر دانش، زمستان ۱۳۷۸، شماره ۹۴، صص ۳۹-۴۲).

منابع

۱. دادور ابوالقاسم و منصوری الهام (۱۳۸۵)، «درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادهای ایران و هنددرعهد باستان»، تهران: انتشارات دانشگاه الزهرا و کلهر
۲. زارعی محمدابراهیم، (۱۳۹۰)، «بازتاب نقش چهارباغ در قالیهای باغی در غرب ایران با تأکید بر نمونه‌هایی از استان کردستان»، فصلنامه علمی-پژوهشی گلجام، شماره ۱۹، ۴۳-۵۹.
۳. صادقیان حمید و مدنی لیلا، (۱۳۸۸)، «بررسی نقش‌مایه درخت بید مجنون در قالی نقش‌خستی استان چهارمحال و بختیاری»، فصلنامه علمی پژوهشی گلجام، شماره ۱۲، صص ۶۹-۸۶.
۴. قرآن کریم
۵. هال جیمز، (۱۳۸۰)، «فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب»، ترجمه رقیه بهزادی، تهران: فرهنگ معاصر.
۶. یاحقی محمدجعفر، (۱۳۷۵)، «فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی»، نشر سروش، تهران.
7. Willborg, Peter. (2002), Chahar mahal va Bakhtiari, village, workshop & nomadic rugs of western Persia, Stockholm: J.P. WILLBORG AB.

